

VU Research Portal

Bespreking van C. Tromp: Breedbeeld Wetenschap [Review of: (2004) Breedbeeld Wetenschap]

Wardekker, W.L.

published in

KWALON

2005

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Wardekker, W. L. (2005). Bespreking van C. Tromp: Breedbeeld Wetenschap [Review of: (2004) Breedbeeld Wetenschap]. *KWALON*, 28(1), 14-17.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Onderzoekspraktijk en onderzochte praktijk

Bespreking van Coyan Tromps Breedbeeld wetenschap

Wim Wardekker

Inleiding

Sinds jaar en dag proberen sociale wetenschappers en wetenschapsfilosofen een model van wetenschappelijk onderzoek te ontwikkelen waarin ook aan de onderzochten een stem wordt gegeven, of zoals Tromp zegt: dat berust op een subject-subjectrelatie tussen onderzoekers en onderzochten. Het interpretatieve model blijkt daarvoor niet te voldoen, onder meer omdat de eis van objectiviteit daarin zo wordt uitgelegd dat de onderzoeker zelf 'transparant' moet worden en daardoor nauwelijks zelf als subject met eigen inbreng kan figureren. Dat is wel het geval in de vele varianten van actie- of handelingsonderzoek die in de loop van de jaren zijn ontwikkeld. Maar van die modellen moet dan weer gezegd worden dat hun theoretische onderbouwing niet altijd even hecht was. In Nederland werd een vorige interessante bijdrage geleverd door Harry Coenen (1987), die zich grotendeels baseerde op het werk van Giddens. Inmiddels is zowel de praktijk als de theorie van deze vorm van onderzoek een stapje verder. In haar proefschrift levert Coyan Tromp een gedegen filosofische onderbouwing van wat zij aanduidt als een 'kritisch-reflexief wetenschapsmodel'. Die onderbouwing berust in haar geval grotendeels op het werk van Habermas, met een belangrijke rol voor Bourdieu en Giddens.

De vraag die ik in deze bespreking centraal stel, is wat de onderzoeker die 'in het veld' werkt nu aan die onderbouwing heeft. Het leveren van kritiek op de filosofische inhoud van het boek laat ik graag aan anderen over. Dat is een zaak voor vakfilosofen, want op hen lijkt het boek zich qua inhoud en schrijfstijl te richten. Onderzoekers kunnen zich verzekerd weten van een stevige steun in de rug, en vermoedelijk zullen zij het boek geïnteresseerd beginnen te lezen, maar tegelijk moet worden gezegd dat Tromp niet alleen inhoudelijk maar ook qua manier van schrijven dicht in de buurt van Habermas zit, wat geen eenvoudige literatuur oplevert. Ik vrees dat onderzoekers die geen forse achtergrond hebben in de wetenschapstheorie en sociale filosofie, halverwege zullen vastlopen. Op zichzelf is dat wellicht niet te voorkomen als je de intentie die Tromp heeft wilt waarmaken, en het mag als een compliment voor Tromp gelden dat zij getracht heeft inderdaad een breed beeld te geven van de uitgangspunten en de positie van zo'n kritisch-reflexieve wetenschapsopvatting. Er ligt nu een taak voor filosofen en methodologen om de essentie van dat beeld inzichtelijk en hanteerbaar te maken voor onderzoekers die niet tot de kring van vakfilosofen behoren.

Aandacht voor praktijken als context van handelen

Hun taak zal zich echter niet kunnen beperken tot een 'hertaling' van het boek. Wie onderzoek wil doen, moet niet alleen beschikken over een onderbouwde methodologie. Er is ook een theoretische kijk nodig op het te onderzoeken terrein, object of subject, hoe je het maar wilt noemen. Bij alle aandacht die Tromp geeft aan de inbedding van wetenschap in en de

toegang tot de sociale werkelijkheid, blijft haar model van die sociale werkelijkheid als de te onderzoeken en te veranderen werkelijkheid toch tamelijk impliciet en onuitgewerkt. Preciezer gezegd: zij richt zich op het modelleren van de onderzochte als actor en subject, maar geeft geen model voor de inkadering van die actoren in maatschappelijke verbanden en praktijken. Dat leidt er toe dat 'de onderzochten' in de tekst vooral figureren als losse individuen die elk voor zich als subject handelen en als subject in relatie treden met de onderzoeker. Dat blijkt vooral in hoofdstuk 7, waar de analyse culmineert in een onderzoeksmodel en in methodische aanwijzingen. Wat ik hier node mis is het uitgangspunt dat actoren altijd handelen binnen sociale praktijken, dat die praktijken hun handelen in zekere zin pas mogelijk maken. Ik denk dat een analytisch model van praktijken, en van de verhouding tussen praktijken onderling en tussen praktijk en actor, noodzakelijk is om handelingsonderzoek concreet te kunnen uitvoeren zonder in allerlei valkuilen terecht te komen. Lang geleden heeft Nauta (1975) er al eens op gewezen dat elke vorm van wetenschap, ook als zij niet een expliciet beeld van haar object formuleert, toch een 'schaduwobject' impliceert dat als niet-geanalyseerde achtergrond voortdurend een rol speelt.

Het begrip 'praktijk' komt wel degelijk voor in het boek, maar vrijwel altijd in de betekenis van 'onderzoekspraktijk'. In hoofdstuk 3 over 'de totstandkoming van de sociale werkelijkheid' bijvoorbeeld, is de bedoeling van het gebruik van de term praktijk niet om een theorie van het object te ontwikkelen, maar om de positie van (sociale) wetenschap als een specifieke maatschappelijke praktijk duidelijk te maken. Dat is ook nodig, maar het is niet waar ik op doel. Waar het begrip betrekking heeft op de onderzochte maatschappelijke praktijk wordt het door Tromp bijna steeds behandeld als een primitieve term, niet als een objecttheoretisch uitgangspunt: blijkbaar is de veronderstelling dat er in dit verband geen nadere analyse nodig is omdat iedereen wel weet wat er met 'praktijk' bedoeld wordt. Ik betwijfel of dat terecht is. Het komt mij voor dat in dit opzicht de nauwe verwantschap tussen Tromps werk en dat van Habermas haar parten heeft gespeeld.

Tromp richt zich, net als Habermas, op de kwaliteit van diskursen, en beschouwt in feite wat er in een handelingsonderzoek gebeurt als een vorm en uitwerking van zo'n diskurs. Maar een handelingsonderzoek als diskurs wordt pas belangrijk als de 'normale' gang van zaken in een praktijk verstoord is en aanleiding geeft om een stapje terug te doen en een onderzoek in gang te zetten om zaken te veranderen. Die 'normale' gang van zaken is dus de achtergrond waartegen de omgang van onderzoekers en onderzochten pas begrijpelijk kan worden. En dus is het belangrijk om een beeld te hebben van dat object, de normale praktijk, en de aard van de verstoringen die zich daarin kunnen voordoen en die een diskurs noodzakelijk maken.

Er zijn verschillende aanzetten bekend uit het werk van handelingsonderzoekers die getracht hebben zulke theorieën over praktijken als object te construeren, en het blijkt dat die aanzetten inderdaad vruchtbaar zijn. Als eerste noem ik het werk van Viviane Robinson (1993, 1998). Zij begrijpt praktijken als *'activities that solve problems about what to do in particular situations. If practices are problem solutions, we need a theory of a problem in order to understand what it is to solve one and to understand, therefore, how research may influence that process... This invol-*

ves making inferences about how actors have formulated the problem and showing how they have responded to any tensions between its various solution requirements.' (1998: 17). Robinson heeft op deze uitgangspunten een *problem based methodology* ontwikkeld die gelijkenis vertoont met uitgangspunten van handelingsonderzoek, hoewel ze de filosofische onderbouwing van het werk van Tromp moet missen.

Een tweede en wellicht beter uitgewerkte theorie over wat een praktijk is, komt uit de hoek van de cultuurhistorische (neo-vygotskiaanse) theorie. Een zeer korte weergave van de uitgangspunten van deze opvatting in relatie tot actieonderzoek is gegeven door Edwards (2000). Het belangrijkste punt dat zij hier maakt, is dat praktijken complexe en '*culturally and historically embedded*' contexten zijn, op grond waarvan zij actieonderzoek kenschetst als '*culturally embedded knowledge construction*'. Maar de meest complete en ook voor het onderzoek relevante theoretische analyse van praktijken is vanuit deze hoek geleverd door Yrjö Engeström (1987, samengevat in Daniels, 2000; zie ook de website van zijn onderzoeksgroep: <http://www.edu.helsinki.fi/activity/>). In dat model zijn praktijken gekenmerkt door de doelen die mensen ermee willen bereiken, maar ze hebben een historisch en cultureel verankerde vorm waarin deelnemende individuen te maken hebben met de *community of practice*, de bestaande arbeidsdeling en regels en gebruiken, en de beschikbare productiemiddelen en (symbolische en materiële) instrumenten. Binnen en tussen al die elementen bestaan spanningen en conflicten, die zowel de dynamiek van de praktijk uitmaken als het bereiken van de doelen kunnen belemmeren. Engeström en zijn medewerkers hebben dit model gebruikt in een lange reeks van handelingsonderzoeken, die zij *Change laboratories* noemen, voornamelijk in industriële settings.

Ten slotte noem ik de in de onderwijswetenschappen de laatste tijd steeds bekender wordende methode die wordt aangeduid als *design based research* (Kelly, 2003). Het is een voortzetting van handelingsonderzoek waarin getracht wordt de bestaande technische en conceptuele onvolkomenheden te overwinnen door aansluiting te zoeken bij de gang van zaken in industrieel ontwerpen. Het ontwerpen van software (met bètaversies die door een grote groep gebruikers worden uitgetest) is daarvan een goed voorbeeld. Voorstanders van dit model leggen er de nadruk op dat er niet één enkele methode bestaat, maar dat de aard van het proces sterk afhankelijk is van het onderwerp waarop het ontwerp betrekking heeft. Hoewel een cyclisch proces van ontwerpen en gebruiken altijd aan de basis ligt, impliceert dit dat een heel specifieke theorie van het objectterrein nodig zou zijn om dit type onderzoek met succes te kunnen uitvoeren.

Tot slot

Deze opmerkingen zijn eerder bedoeld als suggesties om het werk van Tromp bruikbaar te maken in de concrete onderzoekspraktijk dan als kritiek op haar werk. Dat richt zich immers grotendeels niet op dit niveau, al moet ik wel zeggen dat ook haar gevoeligheid voor de noodzaak van een adequate objecttheorie niet heel groot lijkt te zijn. Maar zoals handelingsonderzoek op samenwerking berust, zal ook een bruikbare theorie van handelingsonderzoek tot stand kunnen komen in de samenwerking van onderzoekers en onderzoekstheoretici.

Literatuur

- Coenen, H. (1987) *Handelingsonderzoek als exemplarisch leren*, Groningen: Konstapel.
- Daniels, H. (2000) *Vygotsky and Pedagogy*, London: RoutledgeFalmer.
- Edwards, A. (2000) Looking at action research through the lenses of sociocultural psychology and activity theory, *Educational Action Research*, 8, 1, 195-204.
- Engeström, Y. (1987) *Learning by expanding. An activity-theoretical approach to developmental research*, Helsinki: Orienta-Konsultit Oy.
- Kelly, A.E. (ed.) (2003) The role of design in educational research. Themanummer van *Educational Researcher*, 32, 1 (januari/februari), 3-37.
- Nauta, L.W. (1975) Inleiding. In: L.W. Nauta (red.), *Het neopositivisme in de sociale wetenschappen*, Amsterdam: Van Gennep.
- Robinson, V.M.J. (1993) *Problem-based methodology: Research for the improvement of practice*, Oxford: Pergamon.
- Robinson, V.M.J. (1998) Methodology and the research-practice gap, *Educational Researcher*, 27, 1, 17-26.

Reactie op Wim Wardekker

Coyan Tromp

In het voorwoord van mijn proefschrift schrijf ik: 'Hopelijk inspireert het sociale wetenschappers om het in praktijk te brengen en op haar vruchtbaarheid te toetsen.' Dat is in feite waar Wardekker letterlijk en figuurlijk een aanzet toe doet. Dat geeft mij enerzijds simpelweg veel voldoening, want daar heb ik het tenslotte allemaal om gedaan. Ik had mijzelf ten doel gesteld een brede wetenschapsfilosofische fundering te geven van een kritisch-reflexief onderzoeksmodel; niet meer en niet minder dan dat. Het ging mij er om voor dit model de (wetenschapsfilosofische) *vooronderstellingen* die vooraf gaan aan door onderzoekers gehanteerde (methodologische) *veronderstellingen*, uit te werken. Hierbij hoorde ook de keuze om het proefschrift puur theoretisch te houden, en niet in te gaan op concrete praktijken. De enige praktijk die ik met name noem, is de sociaal-wetenschappelijke, want daarop heeft mijn dissertatieonderzoek tenslotte betrekking. In die zin kan ik Wardekker geen ongelijk geven als hij zegt dat hij in mijn boek aandacht voor de praktijk mist.

Anderzijds nodigt hij mij wel uit mij enigszins te verdedigen tegen dit verwijt. Ik heb in mijn uitwerking namelijk wel degelijk houvast willen geven aan onderzoekers die een probleem te lijf willen gaan in een concrete praktijksituatie. Ik schets een praktijk in mijn proefschrift als een bundeling van interactiepatronen waarin betekenisstructuren, behoefte- en identiteitskaders, normatieve structuren en machtsstructuren op elkaar ingrijpen. Die kun je zien als de resultante van de doelstellingen die ertoe leiden dat bepaalde praktijken ontstaan, zo kan ik met Wardekker (en Engeström) instemmen. Soms weten actoren die doelen te realiseren, maar soms ontmoeten zij daarbij ook belemmeringen. De interactiepatronen binnen een